

Andelsbevægelse og hjemmestyre

af Bent Sørensen

„Mellem de grønlandske politikere mangler vi i høj grad en principiel debat om, hvad det er for et samfund, vi ønsker at skabe under hjemmestyret. Derfor må vi finde frem til det erhvervsøkonomiske system, vi vil fremme. – Jeg tror ikke, det er muligt at skabe sammenhold i vores samfund, hvis vi overlader tingene til „kræfternes frie spil“. Derfor mener Siumut, andelstanken skaber bedre sammenhæng og sammenhold i samfundet på grund af ejerforholdet, hvor alle er nødt til at arbejde sammen.“

Moses Olsen, Sisimiut, taler om de problemer, der snart skal afklares omkring erhvervsforholdene i Grønland og hvilken udvikling Siumut i den forbindelse ønsker. Hjemmestyret indføres om nogle få måneder. De landspolitikere, som vælges, undgår ikke at komme ind i en debat om, hvad det er for et samfundssystem, økonomisk system og erhvervsstruktur, de ønsker i Grønland. For disse tre elementer hænger uløseligt sammen.

I september 1978 vedtog partiet Siumut på sit landsmøde et erhvervspolitisk program. Der er gennem årene talt om mere grønlandsk udvikling af det grønlandske samfund, og allerede nu ligger

det klart, at privatkapitalistiske virksomheder ikke er Siumuts livret. Partiets erhvervspolitiske handlingsprogram går ind for en økonomisk politik, som støtter fællesskabstanken, så Grønland efterhånden opbygges på andelsvirksomheder. Målet er, at de erhvervsmæssige opgaver løses af kooperationsvejen. I første omgang er det således meningen, at hjemmestyret inden fem år, dvs. senest i 1984, overtager den statslige produktionssektor, bl. a. en række store fiskefabrikker, som drives af Den kongelige Grønlandske Handel, KGH. Efter overførelsen får erhvervsstyremanden, et af hjemmestyrets regeringsmedlemmer, erhvervsanliggenderne under sig og dermed den politiske administration af eksempelvis fabrikkerne.

Andels- eller offentlige virksomheder

Selv om Siumut eventuelt fik flertal i landstinget, ligger den praktiske gennemførelse af partiets målsætning om, at de erhvervsmæssige opgaver løses gennem andelsbevægelsen, nok ikke lige omkring hjørnet. Partiets næstformand Lars Emil Johansen, Nuuk, har ved flere lejligheder

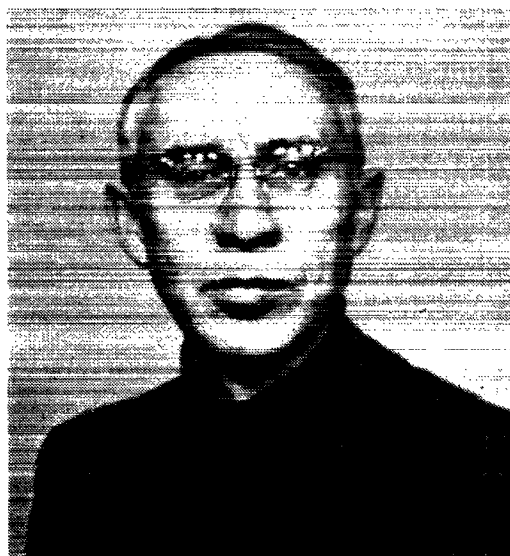
der slået til lyd for, at den statslige produktionssektor i en periode, på en hel del år, efter overtagelsen, kommer ind under landsting/landsstyre som en grønlandsk offentlig virksomhed. Meningerne i dette spørgsmål er imidlertid delte blandt de grønlandske politikere, også inden for Siumut, for der har tillige lydt røster om, at en andelsovertagelse bør ske hurtigt

Sipeneq's erfaringer

Andelsbevægelsen kan bidrage til, at befolkningen helt ud til den enkelte fisker lever med i beslutningerne og aktiveres gennem medindflydelse, mener fortalere for ideen. Gennem mange år har den grønlandske befolkning følt sig som tilskuere til udviklingen, og det gælder i høj grad også erhvervsområdet, hvor de endelige beslutninger blev taget i København.

De hidtidige erfaringer med andelsbevægelse/kooperation i Grønland er begrænsede. Så sent som for en halv snes år siden startede de første andelsproduktionsforeninger i det små. I dag eksisterer der omkring 10 produktionsforeninger af den art, og de fører en hård kamp for at bevise, grønlanderne selv kan drive virksomhed.

„Vi har ingen tradition for at „køre“ en virksomhed, understreger forhenværende højskoleforstander H. C. Petersen, som var en af initiativtagerne til Grønlands første andelsproduktionsforening, Sipeneq, i Sisimiut. I Danmark har man gennem slægtsled fået erfaringer med at arbejde med handel og fællesskaber og samtidig støttet disse erfaringer med undervisning. I Grønland var der statsmonopol indtil 1950. Før den tid var det kun

H. C. Petersen.

staten, som kunne drive industri. – Der skal økonomisk erfaring og forretningsans til, før en andelsforening kan starte, og det mangler grønlandere ofte.“

– Hvordan løses problemet?

„Jeg tror, den bedste måde er at give undervisning, f. eks. i aftenskoler, om økonomi og andelsbevægelse,“ siger han. „Så længe vi ikke rigtigt forstår, hvad samfundets økonomiske puls er, kan vi heller ikke blive fortrolige med vort samfund“.

„Sipeneq“ – „Sammenslutningen af kødproducenter i Sisimiut“ har 40 ansatte, alle grønlandere. Virksomheden er landets største produktionsforening og har været en af igangsætterne inden for andelsbevægelsen. Interesserede fra andre byer og bygder, besøger Sipeneq, og den viden, de får her, kan de drage nytte af, når de vender hjem.

Samarbejder med KGH

Foreningen startede i 1969 via et banklån med at opkøbe rensdyrkød, som KGH ikke aftog. Da fangerne og fiskerne ikke kunne afsætte al kødet i byen og overskuddet gik til spilde, så initiativtagerne basis for at få foreningen etableret. I dag har Sipeneq 100 fiskere og fangere som medlemmer.

Et par år efter starten begyndte virksomheden også at indhandle sælkød, hvalkød, hellefisk, laks og ørred fra medlemmerne, da den ikke alene kunne eksistere på rensdyrkød. Sipeneq indgik en samarbejdsaftale med KGH og lejede sig ind i en privat fabrik, som KGH havde lejemålet på. Ifølge samarbejdsaftalen påtog KGH sig at sælge produktionen.

I 1974 købte andelsforeningen fabrikken og i dag er gælden betalt. Samme år blev Angmalortoq Olsen ansat som driftsleder.

— Hvor stort er overskuddet normalt?

„På de gode år omkring en halv million kroner. En del af overskuddet går til reinvestering, mens resten fordeles mellem medlemmerne,“ fortæller han.

KGH dårlig sælger

Sipeneq er ligesom flere af de andre andelsforeninger, der har samarbejdsaftaler med KGH om salg af produkterne, stærkt utilfredse med KGH's salgspolitik.

„For flere år siden oplevede vi, at KGH „dumpede“ laksen på verdensmarkedet, siger Angmalortoq Olsen. Desværre forsvandt det overskud, vi havde regnet med, og foreningen kom i en

Egedesminde.

Fot.: Rolf Müller.

ekstraordinær økonomisk knibe på grund af en gæld på 210.000 kr.

Angmalortoq Olsen angriber KGH for, at handelen i panisk rædsel for ikke at få solgt ud af lageret underbød sig selv i stedet for at vente på, priserne steg på verdensmarkedet. Priserne lå nemlig godt sæsonen før, men nu blev laksene solgt til meget lave priser. I stedet for det forventede overskud fik Sipeneq sig en slem overraskelse og en stor gældspost.

Den kongelige grønlandske Handels direktør Jens Fynbo afviser pure, at man forhastede sig.

„Ok, hvis man står med 10 tons laks, kan man godt sælge til en bedre pris ved at springe over engrosledet. Står man derimod og skal sælge 1000 tons, stiller situationen sig straks anderledes“, hævder han.

Angmalortoq Olsen vurderer samarbejdsaftalen i for høj grad er til KGH's fordel.

Vi er totalt uden indflydelse på, hvordan KGH manipulerer med varerne og hvilke resultater, der opnås, siger han. Vi betaler f. eks. syv procent i salgssalær, mens man på det øvrige marked normalt regner med omkring tre procent. Hvis vi selv havde haft adgang til at markedsføre varerne og haft den fornødne ekspertise, er der ingen tvivl om, at vi havde fået et bedre økonomisk resultat“.

„Vi havde selvfølgelig frigjort os af samarbejdsaftalen, tilføjer han, hvis ikke hjemmestyrekommissionens forslag om en fælles salgsorganisation for alle grønlandske producenter var kommet os i forkøbet. Vi er nødt til at vente og se, hvordan salgsorganisationen struktureres.“

Trods disse problemer hører Sipeneq til en af de bedst kørende andelsvirksomheder i Grønland. Mens KGH satser på en eksportproduktion i de statslige fabrikker og produktionssteder, går Sipeneq's produkter, bl. a. grydeklare frysediskvarer til det grønlandske hjemmemarked, hvor der er rivende afsætning.

Andelsbevægelsen er ikke rodfæstet

Spørgsmålet er så, hvilke erfaringer, der er indhøstet i betragtning af den korte årrække andelsbevægelsen på produktionsområdet har eksisteret i Grønland. Kort fortalt er ideen bag andelsbevægelse, at der gennem et fællesskab sker en aktivering af befolkningen. Sælger f. eks. fiskeren sine fisk, går overskuddet fra det senere salg af produktionen ikke

Angmalortoq Olsen.

Fot.: Rolf Müller.

til enkelte virksomhedsejere, men fordeles til alle andelshavere i forhold til det, de har indhandlet.

„Det er de sociale fordele ved en andelsforening, at alle, såvel småfiskere som storfiskere, deltager i foreningens beslutninger på lige fod. Her gælder princippet, at hver mand har én stemme i modsætning til aktieselskaberne, hvor de kapitalstærke sidder på indflydelsen,“ mener Angmalortoq Olsen.

I Sipeneq kniber det til gengæld med at få medlemmerne til at leve op til kooperationens tanker om alle i fællesskab tager de væsentlige beslutninger.

„Skal jeg vurdere andelstankens ideer om samarbejde, har jeg fået den erfaring, at det med at skabe solidaritet, det blæser medlemmerne ofte på,“ siger han.

– Er andelsbevægelsen ikke rodfæstet i Grønland?

Nej, der ligger et stort stykke arbejde forude. Bl. a. ud fra den simple kendsgerning, at bestyrelsen og jeg før hver generalforsamling kæmper som løver for at få folk til at møde op og deltage aktivt. Så engagementet har i allerhøjeste grad manglet. I de sidste par år har medlemmerne dog indset, at det ikke kun er bolværksmatroser, der skal sidde i bestyrelsen“.

—Skal andelsbevægelsen bygges anderledes op?

„Det tror jeg egentlig ikke. For man er nødt til at starte med at gøre folk begribeligt, hvis de ikke kan rejse en startkapital alene for at oprette en virksomhed, så er det klogt at løfte opgaven i flok. Problemet er, at i Grønland har man behovet, men mange gange ikke den basisviden, som kræves for at drive en andelsvirksomhed. Derfor tror jeg, det er nødvendigt med flere andelskonsulenter“.

Fordeler goderne

— Hvorfor er andelsvirksomheder særlig brugbar til opbygning af produktionen?

„Fordi andelsvirksomheden fordeler goderne mere ligeligt, end hvis enkelte privatfolk tog overskuddet. Vi har haft 200 års benhårdt kolonistyre. Skal vi have en anden gang i samfundsmaskineriet heroppe, så befolkningen aktiveres og får medindflydelse, nytter det jo ikke blot at skifte hat og lade enkeltpersoner komme ind i en monopolstilling“, slutter Angmalortoq Olsen.

Hvor realistisk er det da, at de forskellige KGH-produktionssteder op langs kysten overdrages til lokale andelsselska-

ber inden 1987, hvor hjemmestyret efter planerne senest skal overtage denne KGH-sektor. Selv om nogle Siumut-partimedlemmer forestiller sig de lokale fabrikker overgår til arbejderne, funktionærerne og fiskerne (leverandørerne) i fællesskab og fælleseje, vanskeliggør det en andelsovertagelse så hurtigt, når der de færreste steder eksisterer andelsforeninger i forvejen. Det tager tid at organisere et kooperativ, så det fungerer effektivt samtidig med forudsætningerne hos befolkningen ikke nær alle steder er til stede. — Og hjemmestyret skal jo helst ikke snuble i starten.

Fra Siumut har Lars Emil Johansen foreslået, at produktionsstederne i første omgang lægges ind under landsstyrets regi, da det efter hans mening er yderst vigtigt, man fra først af får styr på produktionen og udarbejdet en fornuftig planlægning for området fremover.

En prioritering

Vælger det grønlandske landsting at prioritere kooperationsvirksomheder højt, bliver en af landstingets vigtigste opgaver at udstikke retningslinierne for fællesskabet. I den sammenhæng kan nye principper for den fremtidige fordeling af erhvervsstøttemidlerne komme på tale.

Siumut tænker sig at skærpe lovgivningen om erhvervsstøtte, som hjemmestyret også overtager inden 1984, hvor det fundamentale bliver, at erhvervsstøtten primært gives til erhvervsvirksomheder drevet på andelsbasis. — Partiets hovedtanke, hvad angår erhvervsområdet, er som sagt, at de erhvervsmæssige opgaver

Filetsfabrikken i Sukkertoppen.

Fot.: Rolf Müller.

løses på fællesskabsbasis gennem en økonomisk politik, som begrænser privatkapitalistiske virksomheders uhæmmede spillerum.

Det socialistisk orienterede Siumut ønsker ikke, at profitten koncentrerer sig på nogle ganske få virksomhedsejeres hænder. Ved flere lejligheder har partiet skudt sin politiske modstander Atássut i skoene, at den arbejder for „kræfternes frie spil“. Landsorganisationens formand, landsrådsformand Lars Chemnitz, ser helst ikke en sådan sammenligning med Atássut og afviser Siumuts udlægning.

„Det er en misforståelse, understreger han. Vi vil hverken fremme det kapitalistiske system med begrænsning af massernes muligheder eller fremme det socialistiske med begrænsning af den enkel-

tes udfoldelsesmuligheder. Det skal være en blanding af begge dele“.

Atássuts og Siumuts ideer om, hvordan det grønlandske samfund skal bygges op, er på mange områder diametralt modsatte. Uanset det mere højreorienterede Atássut gerne slår et slag for andelsbevægelsen, tyder følgende lille udtalelse fra Lars Chemnitz ikke ligefrem på, at det er et socialistisk orienteret samfund, han ønsker sig:

„Vi går ind for andelsbevægelsen, fordi den kommer flest mennesker til gavn. Men på den anden side vil vi heller ikke udelukke, private enkeltmandsvirksomheder består og skaber arbejdspladser. Vi har ikke råd til at lave et ensrettet samfund og må benytte os af alle muligheder. Derfor er alle finansieringsmuligheder velkomne“.

Kapitalflugt

Der sker kapitalflugt fra Grønland. At danskere efter nogle års ophold i Grønland trækker overskuddet ud af deres virksomheder og rejser hjem til Danmark er langt fra et ukendt fænomen.

Men først beretningen fra bygden Arsuk i Sydgrønland, hvor beboerne satser hårdt på fællesskabet og bakker op omkring deres andelsforening. De har ry for at være „deres egne“ og ønsker ikke fremmede virksomhedsejere til bygden, som måske senere forlader stedet med produktionsudbyttet. For nogle år siden afviste beboerne en forretningsmand og smed ham i bogstaveligste forstand på porten, da han tilbød at starte en fiskefabrik.

„Han lokkede fiskerne med at sælge garn på afbetaling, fortæller fanger og kommunalbestyrelsesmedlem Pavia Michaelsen, Arsuk. Arsuk-folkene sagde nej tak, for de skulle nok selv starte en virksomhed, hvis der skulle startes nogen.“

„Vi sætter stor pris på samarbejde og solidaritet indbyggerne imellem og ønsker ikke storkapitalister til Arsuk“, understreger Pavia Michaelsen.

I 1973 blev der etableret en andelsforening, som mere eller mindre samtlige familier i dag er medlemmer af. Foreningen lejede sig ind i en KGH-bygning og begyndte en mindre fabriksvirksomhed, hvor bygdens fangster kunne indhandles.

Lukningerne af virksomhederne

Flere dansk-ejede virksomheder, også inden for fiskeindustrien, er gennem åre-

ne lukket med den begrundelse, at de ikke var rentable længere.

Det har formanden for erhvervsudviklingsrådet, Angmalortoq Olsen, dog en noget anden opfattelse af.

„Du godeste gud. Disse virksomheder lukkes fordi der er trukket så mange værdier ud af dem, så de til sidst kun er „tomme skaller“ og ser ud til at køre dårligt,“ mener han.

Han underbygger sin påstand på baggrund af det fallitbo, andelsforeningen Sipeneq i sin tid overtog efter en dansk forretningsmand, som forlod Grønland.

„Danske fagfolk har senere vurderet, at der i løbet af de otte år, han drev virksomheden, er trukket 15–18 millioner kroner ud af virksomheden i form af overskud,“ siger Angmalortoq Olsen.

Det endte med, at fabrikken lukkede, og ejeren påstod, den gav underskud.

„Hvilket de sidste regnskaber også viser,“ bemærker Angmalortoq Olsen.

„Men man kan trække så mange værdier ud af foretagennet, at det ikke kører længere. – Der var bygninger og jeg tror ikke, der var problemer med driftskapital, selv råstoffer var der nok af til at drive fabrikken videre på.“

„Ekspertisen arbejder på egne betingelser heroppe,“ fortsætter han. „Når den har samlet tilstrækkelig med penge sammen, siger den farvel og tak. Det gør den altid.“

Angmalortoq Olsen anbefaler hjemmestyret i erhvervslovgivningen fastsætter regler og love for, at kapitalgevinster ikke må føres ud af landet i op til 10 år efter, de er „indhøstet“, men i stedet reinvesteres til gavn for den videre udvikling af det grønlandske erhvervsliv.